

ПАНАС МИРНИЙ

Панас Якович Рудченко народився 13 травня 1849 р. у м. Миргород на Полтавщині в сім'ї чиновника. Навчався в Миргородському та Гадяцькому повітовому училищах. Не маючи можливостей продовжувати систематичне навчання, наполегливо займався самоосвітою. Чиновницька служба почалася в 1863 році в Гадяцькому повітовому суді. 1864 року він переходить у повітове казначейство помічником бухгалтера, а згодом, після короткочасного перебування в Прилуках, займає цю ж посаду в Миргородському казначействі. З 1871 року Панас Рудченко живе і працює в Полтаві, займаючи різні посади в місцевій казенній палаті. Перші його твори (вірш «Україні» та оповідання «Лихий попутав»), підписані прибраним ім'ям Панас Мирний, з'явилися за кордоном, у львівському журналі «Правда» в 1872 році. Ще 1875 року в співавторстві з братом Іваном Біликом було закінчено роботу над романом «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» , в зв'язку з так званим Емським указом твір не був опублікований і вперше з'являється в Женеві у 1880 році. Ще за молодих років він був зв'язаний з революційним визвольним рухом, з 1875 року брав участь у нелегальній роботі революційного гуртка «Унія». Коли 1914 року було заборонено вшанування пам'яті Шевченка, письменник у відозві, написаній з цього приводу, висловлює глибокий протест і обурення діями російської влади. Після встановлення Радянської влади в Україні Мирний, незважаючи на свій похилий вік, у 1917 році іде працювати в Полтавський губфінвідділ. Помер Панас Мирний 28 січня 1920 р., похований у Полтаві.

Твори

— оповідання:

«Лихий попутав»

автобіографічне оповідання «Ганнуся»

цикл оповідань «Як ведеться, так і живеться»

«Пасічник»

«Яків Бородай»

«Замчище»

«Визвол»

«Морозенко»

— повісті :

«П'яниця»

«Лихі люди»

«Лихо давнє й согочаснє»

«Голодна воля»

«За водою»

— романи: «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

«Повія»

— новела «Лови»

— п'єса «Лимерівна»

„Хіба режуть воли, як ясла повні?“

Історія написання

Поштовхом до написання роману стала подорож Панаса Мирного від Полтави до Гадяча. 1874 року у журналі «Правда» письменник опублікував нарис «Подоріжжя од Полтави до Гадяча», який і був покладений в основу майбутнього роману. Почута від візника розповідь про «відомого чи не на всю губернію розбишаку» Гнидку, що був засуджений на каторжні роботи, зосталася в пам'яті, «як здоровенний іржавий цвях, забитий в білу стіну його споминів». Найбільше ж дивувало Панаса Мирного те, що люди не засуджували вчинків Гнидки, а навпаки співчували йому, називали його нещасним чоловіком. Робота над романом тривала чотири роки: з 1872 до 1875. Немає жодних свідчень про те, чи збирав Панас Мирний додаткові відомості про Василя Гнидку. Вочевидь, головний персонаж твору — Нечипір Вареник (Чіпка) — вигаданий персонаж, якого автор поселив у селі Піски Гетьманського повіту на Полтавщині. Село Піски існувало насправді, проте знаходилося воно у Гадяцькому повіті, а Гетьманський — вигаданий письменником. Готовий рукопис повісті Рудченко надіслав братові Іванові, який тоді працював під літературним псевдонімом Іван Білик, був відомим фольклористом і літературним критиком. Той загалом схвально оцінив сюжет роману, проте зробив деякі суттєві зауваження. Всього редакцій роману було шість. Уже після третьої редакції, поради Івана Білика переросли у співпрацю з Панасом Мирним, спрямовану на вдосконалення твору.

Аналіз

Автор: Панас Мирний

Співавтор: Іван Білик (Рудченко)

Видання: 1880 рік, Женева

Літературний рід: епос

Жанр: соціально-психологічний роман

Інша назва (авторський підзаголовок): «Пропаша сила»

Тема: зображення життя та боротьби українського селянства проти соціального гноблення, зокрема кріпосництва, напередодні і під час реформи 1861 року; зображення життя і еволюції Чіпки Варениченка.

Ідея (міститься в назві роману): соціальні умови вмотивовують вчинки героїв роману, штовхають їх на слизьку дорогу.

Історія написання: нарис «Подорож (подоріжжя) від Полтави до Гадяча»; повість «Чіпка»; роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

Прототип Чіпки – Василь Гнидка

Головні герої твору: Чіпка, його мати Мотря («найбільш трагічний жіночий образ української літератури»); батько – Іван Варениченко (Хрущ, Хрущов, Притика); Оришка – бабуся Чіпки; Максим Гудзь, Матня, Лушня, Пацюк – «Пропаша сила»; Явдоха (Явдошка) – дружина Максима; пани Польські; чиновництво – Порох, Чижик; Галя («польова царівна») – дружина Чіпки, Грицько – друг дитинства Чіпки; Христя – дружина Грицька.

Композиція: 4 частини, які поділяються на 30 розділів.

Проблематика:

Людина і суспільство

Батьки і діти

Добро і зло

Народна мораль

Жіноча доля

Кріпацька неволя

«Пропаша сила»

Хабарництво

Місце дії – село Піски

Час – понад 150 років

Сюжет:

Частина перша I. Польова царівна: зустрічаються Чіпка і Галя. II. Двужон: розповідається історія Вареника – Хруща – Хрущова – Притики. III. Дитячі літа: зображується дитинство Чіпки. IV. Жив-жив!: життя Чіпки в наймах; Чіпка і Грицько працюють у діда Уласа. V. Тайна-невтайна: Чіпка-вівчар, помирає баба Оришка, Чіпка дізнається правду про батька. VI. Дознався: Чіпка знайомиться з Галею VII. Хазяїн: Грицько стає гарним господарем

Частина друга

VIII. Січовик: Історія села Піски (козаки стають хліборобами, історія родини Максима Гудзя).

IX. Піски в неволі: приїжджає генерал Польський; закріпачення селян; Лейба – шинкар; помирає Мирон Гудзь.

X. Пани Польські: у Піски приїжджає генеральша, гучні вечірки, одружуються її дочки; дівчина Уляна доводить генеральшу до смерті; приїжджає старший панич – Василь Семенович, а потім молодший – Степан.

XI. Махамед: дитинство і юність Максима Гудзя, смерть його батьків.

XII. У москалях: Максим – москаль. XIII. Максим – старшим: Максим отримує більш високе звання, одружується на Явдошці і повертається у Піски.

Частина третя

XIV. Нема землі: у Чіпки відбирають землю, Чіпка йде до Пороха.

XV. З легкої руки: розмова з секретарем суду Чижиком, який просить хабар; пиятика Чіпки і Пороха; Чіпка повертається додому.

XVI. Товариство: Чіпка знайомиться і починає дружити з Матнею, Лушнею й Пацюком; Мотря живе у сусідки; Чіпка пропиває майно.

XVII. Сповідь і покута: Чіпка відкриває душу Грицьку Чупруненку й Христі; дарує їм снопи; Матня, Лушня і Пацюк докоряють йому.

XVIII. Перший ступінь: план пограбування хліба у пана; розмова з Гершком щодо його продажі. XIX. Слизька дорога: Чіпка вбиває сторожа і потрапляє у чорну; Христя хвилюється за Чіпку; Чіпку і товариство відпускають.

XX. На полі: звістка, що піщани звільняються від кріпацтва, але мають відпрацювати ще два роки; обурення селян; придушення бунту.

XXI. Сон у руку: Чіпці сниться вбивство сторожа, його мучать докори сумління.

XXII. Наука не йде до бука: Мотря повертається додому; Чіпка працює по господарству; відновлюється дружба Чіпки і Грицька; у Пісках поширюються чутки щодо крадіжок.

Частина четверта

XXIII. Невзначай свої: зібрання злодії вночі у Максима Гудзя.

XXIV. Розбишацька дочка: Чіпка розмовляє з Галею і дізнається, що її хочуть видати за москаля Сидора.

XXV. Козак – не без щастя, дівка – не без долі: за гроші Чіпка вмовляє Сидора відмовитися від Галі, всій роті виставляє могорич і домовляється про сватання Галі з Грицьком.

XXVI. На своїм добрі: сватання Галі та оглядини в Чіпки; їх вінчання і гучне весілля; Галя переїжджає до Чіпки; радісне й щасливе життя молодих; дружба Грицькової й Чіпчиної родини; Чіпка будує нову оселю; у Чіпки новий промисел (перепродує полотно).

XXVII. Новий вік: пореформене нове життя; історія життя Шавкуна, який після смерті пана Василя Семеновича Польського прибрав до своїх рук цілий повіт; Чіпку як господаря поважають піщани; вибирають Чіпку в земство.

XXVIII. Старе – та поновлене: Чіпку обирають в управу; компромат на Чіпку за колишні злодіяння (у давній нерозкритій судовій справі підозра на убивство сторожа й крадіжку пшениці в пана Польського); губернатор відсторонює Чіпку від управи «по неблагонадєжности»; Чіпка гнівається; смерть Максима Гудзя.

XXIX. Лихо не мовчить: Максим Гудзь помирає, а Явдоха продає хутір і переїжджає до Чіпки; Мотря і Явдошка постійно сваряться; Чіпка знову сходиться з Матнею, Лушнею і Пацюком; Явдоха помирає.

XXX. Так оце та правда!: товариство під керівництвом Чіпки вирізає родину Хоменка; Галя накладає на себе руки; Мотря повідомляє про злочин сина у волость; Чіпку арештовують; Чіпку ведуть до Сибіру через Піски.

Роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» суттєво вирізняється від творів тієї доби тим, що події в ньому відбуваються впродовж величезного відтинку часу. Але, незважаючи на це, хронометраж в епічному полотні залишається суто романним, тобто умовним, хоча і прив'язується до історичних подій. Наприклад: знищення Запорозької Січі, запровадження кріпацтва, реформа 1861 року. В тексті поєднано різноманітні види часу.

Кожна з історичних віх не минає безслідно ні для окремих людей, ні для народу в цілому, дозволяє розкрити індивідуальні трагедії в контексті трагедії типових. Саме

тому Олександр Білецький назва цей твір соціальним романом-хронікою. Композиція роману розгортається двома сюжетними лініями (Чіпка та Максим Гудзь), ускладнюється такими поза сюжетними елементами, як екскурси в минуле, авторськими відступами, пейзажами, портретами. З цієї причини той же академік О. Білецький так охарактеризував роман: «будинок з багатьма прибудовами і надбудовами, зробленими неодночасно і не за строгим планом».

КРИТИКА

Роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» суттєво вирізняється від творів тієї доби тим, що події в ньому відбуваються впродовж величезного відтинку часу. Але, незважаючи на це, хронометраж в епічному полотні залишається суто романним, тобто умовним, хоча і прив'язується до історичних подій. Наприклад: знищення Запорозької Січі, запровадження кріпацтва, реформа 1861 року. В тексті поєднано різноманітні види часу. Кожна з історичних віх не минає безслідно ні для окремих людей, ні для народу в цілому, дозволяє розкрити індивідуальні трагедії в контексті трагедії типових. Саме тому Олександр Білецький назва цей твір соціальним романом-хронікою. Композиція роману розгортається двома сюжетними лініями (Чіпка та Максим Гудзь), ускладнюється такими поза сюжетними елементами, як екскурси в минуле, авторськими відступами, пейзажами, портретами. З цієї причини той же академік О. Білецький так охарактеризував роман: «будинок з багатьма прибудовами і надбудовами, зробленими неодночасно і не за строгим планом». Пояснення цього факту — у непростій творчій історії роману. Спочатку Панас Мирний написав нарис «Подоріжжя од Полтави до Гадячого» і надрукував його у львівському журналі «Правда». З нарису виросла повість «Чіпка». Згодом її автор відгукнувся на заклик брата Івана створити «народний роман на основі щирого реалізму». Іван Рудченко (літературний псевдонім — Білик) також включився в роботу над новою версією твору. У ході його доопрацювання автори все більше відходили вглиб історії, унаслідок чого і з'явилися ті «прибудови», про які писав академік О. Білецький. Після переробки повісті з-під пера братів Рудченків з'явився широкоформатний, панорамний реалістичний роман, час дії в якому сягає від катерининських часів до скасування кріпацтва й пореформеного періоду. Панорамність роману забезпечує передусім його друга, найбільш самодостатня, частина. Крізь призму історії села Піски в ній показано столітню українську історію. Ідеться про перетворення козаків на «покірних волів». Згадуються історичні події: скасування гетьманщини; гайдамаччина; зруйнування Січі генералом Текелієм; зруйнування Очакова турками; польське повстання під проводом Костюшка; запровадження Катериною II кріпацтва на землях України; повстання декабристів («тоді саме царська гвардія з масонами забунтувала...») і навіть революційна хвиля 1848 р., що прокотилася Європою... Козацька слобода Піски втрачає волю. Село віддають колишньому шляхтичу-поляку, який вислужився в російській армії до генерала. Селян же за принципом «поділяй і володй» ділять на козаків і «генералових»... Оповідь у другій частині ведеться за законами хроніки. У ній з'являються нові персонажі, як, наприклад, останній січовик Мирон Гудзь, чия туга за волею

передалась онукові Максимові. З хроніки Пісок виринає й історія Чіпчиного батька Івана Вареника, незаконно-родженого панського сина. Час від часу оповідь набуває сатиричного забарвлення. Саме в такому ключі змальовується зверхня щодо піщанських «хахлів» і «мазеп» генеральша та її «кацапська» свита; проте й сцени, у яких селяни принижуються перед пані, теж не позбавлені гірких сатиричних нот; сумирність «волів» викликає в авторів роману досаду. Співавторство Івана Білика виявилось, вочевидь, у наповненні роману історичним і «суспільствознавчим» змістом. Немало місця в другій частині займають і сторінки, присвячені трудам і дням українського селянина. Що ж до персонажів, то на перший план тут усе помітніше виступає Максим Гудзь із його баламутством, історією перебування в «некрутах» (тобто — у москалях) і потім поверненням в рідне село. Загалом, друга частина сюжетно мало пов'язана з трьома іншими. «Прив'язкою» виступає та обставина, що Максим Гудзь — батько Галі, майбутньої дружини Чіпки Вареника. Суттєвим є також вихід через ретроспекції на значний історичний часопростір. І все ж сюжетним епіцентром роману є Чіпка. Його історія займає три частини роману. Олександр Білецький писав, що перетворення цього героя роману з «шукача правди на кровожерливого вбивцю вийшло непереконливим». З таким твердженням погодитися важко: Панас Мирний та Іван Білик мотивували його складну еволюцію ґрунтовно, шукаючи витоки його розбійництва не тільки в «дурних умовах», а й в індивідуально-психологічних особливостях Чіпки (В. Пахаренко).

Роман «Повія»

Розповідь про трагічну долю української селянської дівчини Христини. Її батько Пилип Притика, повертаючись з міста, куди ходив дістати грошей, щоб заплатити податки, замерзає по дорозі (стоїть зима). Христина ж полюбилася синові місцевого багатія Федору. Батько Федора Грицько Супруненко намагався вижити Христину з матір'ю Приською з Марянівки, навіть намагався відібрати в них землю. Але землю допомогли відстояти їх сусіди — Карпо з Одаркою. Описується важке життя Христини з матір'ю, грошей у них не було, Приська весь час згадувала своє життя — вона рано залишилась без батьків і змушена була весь свій вік працювати у наймах, поки не одружилася з Пилипом, і вони стали працювати на пана. Лицемірством і обманом випровадив багач Христину з села і віддав у найми своєму приятелеві купцеві Загнибіді, що живе в місті. Той, захопившись Христиною, вбиває свою дружину, а дівчину, сунувши п'ятдесят карбованців за мовчання, відправляє назад у село. Незабаром Христину звинувачують у співучасті у вбивстві. Хоч її вину і не було доведено, але всі спроби влаштуватися на роботу були марні. Тим часом помирає її мати. Незабаром на ринку Христина зустрічає свою землячку, Марину, яка почала працювати в місті за наймом ще раніше. Там же, на ринку Христину наймає покоївкою Антон Петрович Рубець. У будинку нового господаря вона закохується в квартиранта, який її спокушає. Заставши Христю, яка виходить вночі з кімнати квартиранта, господиня, що теж була коханкою квартиранта, з ганьбою виганяє Христину з дому, квартирант ж при цьому абсолютно байдужий до долі Христини. Після цього про ганьбу Христини дізнається все місто і вона вже не може отримати роботу ні в одному будинку. Притулком нещасної жінки стало кав'ярня «Шантан», де спустошена Христина, що втратила сенс у житті, разом з такою ж знедоленою подругою Мариною розважала ситу, байдужу до її долі публіку. Один з відвідувачів кафе вмовляє її поїхати до нього в маєток, де Христина і живе цілком щасливо деякий час, поки її «тато» не пропонує їй переспати з генералом, який може посприяти у судовій справі проти цього поміщика. Обурена і розгнівана Христя тікає від нього, не взявши нічого з його подарунків. Під кінець Христя бродить по місту в п'яному тумані, але зустрівши подругу Марину, яка затуляє її в шинок, вирішує йти додому в село. Христя вже не в собі: нещастя і жорстокість людей підірвали її психічне здоров'я. На дворі — зима. Христя доходить до свого села вночі, мете хуртовина. Вона стукає в одну з хат, просить впустити переночувати, не дати замерзнути на вулиці. Це хата того самого багатія, який спочатку обманом спровадив її в наймички. Христю не впускають і вона замерзає на смерть.